

Галина Випасняк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Львівського інституту
економіки і туризму

ОСМИСЛЕННЯ БОГА У МАЙДАННІЙ І ПОСТМАЙДАННІЙ ЛІТЕРАТУРІ¹

Статтю присвячено висвітленню проблеми осмислення Бога у текстах, написаних на Майдані і безпосередньо після його завершення. Особливу увагу відведено аналізу дописів українських письменників у періодичні друковані та інтернет-видання, а також аналізу поетичних творів, написаних на Майдані.

Ключові слова: Майдан, свідчення, осмислення Бога, література.

Події Євромайдану з відстані кількох років поступово переходять на якісно інший рівень національної пам'яті, що межує з міфом. Це виявляється у дедалі активнішій його наративізації у різних напрямках, зокрема в літературній творчості. Щораз частіше спостерігаємо, як Майдан «обростає» новими смислами, передусім історіософськими, поглядами з різних перспектив тощо. Численні спроби осмислення цього феномену української історії дають поштовх до віднайдення нових джерел і напрямків доповнення національної міфології Майдану. Цей процес цілком закономірний, адже міфи такого глибокого рівня – тим більше, якщо вони пов'язані з подіями недавнього, ще не до кінця відболілого минулого, – володіють надзвичайно потужним національно-консолідуючим потенціалом на шляху утвердження нації як суспільно-культурної цілості.

У цьому контексті важливо врахувати особливість людської психіки, яка потребує проговорення свого досвіду, особливо

¹ Доповідь, виголошена на конференції «Бог на Майдані: реальність чи міф?» (Львів, 15.12.2016).

травматичного. На рівні нації ця закономірність проявляється так само, як на рівні окремого індивіда, з тією лише різницею, що йдеться передусім про колективний, спільно пережитий травматичний досвід, який повинен бути проговорений, осмислений для того, щоби дати нації шанс на подальший розвиток.

Відомо, що українське минуле рясніє подіями, які упродовж багатьох десятиліть перебували у просторі національної пам'яті в статусі вимушено забутого, притлумленого, непроговореного досвіду, що, без сумніву, наклало свій відбиток на різних рівнях: починаючи від широкого, суспільно-політичного рівня, закінчуючи рівнем особистісного самоусвідомлення українців як членів конкретної національної спільноти. Ймовірно, страх перед історією, чи, радше, страх перед пам'яттю про історичні події є однією з ознак нації з кількасотлітнім чужоземним поневоленням в анамнезі. Це той колективний психологічний бар'єр, який не вдається подолати синхронно з набуттям державності. Його долається поступово, проговорюючи, переосмислюючи болючі епізоди, розставляючи все на відповідні полицки колективної свідомості. Десь приблизно таку ситуацію маємо з більшістю подій української історії ХХ століття, передусім – з Голодомором та УПА. Проте новонабутий досвід, не менш вагомий для національної історії, уже дається до проговорення набагато легше, хоч і не без болю.

Революція гідності і війна на сході країни – чи не найболючіший досвід української новітньої історії, який невідомо як довго треба буде ословлювати та осмислювати, здійснюючи таким чином колективну психологічну реабілітацію. Та важливо, що цей процес уже розпочався і розгортається, захоплюючи у свій нурт інші не проговорені чи недопроговорені досвіди.

Книжкові видання, присвячені подіям на Майдані 2013–2014 рр., з'явилися майже відразу. І ця доволі несподівана швидкість реакції в українських реаліях свідчить про те, що значну частину типового посттоталітарного страху перед минулим уже подолано. Чимало видань, передусім документальних, з'явилося з метою зберегти у колективній культурно-історичній пам'яті свідчення очевидців і учасників подій Євромайдану. Як приклад – збірка письменницьких інтернет- та газетних статей «Євромайдан. Хроніка відчуттів» (Discursus, 2014), «Майдан.

Свідчення» (Дух і Літера, 2016), численні зразки поетичної майданної творчості, видання фотоматеріалів, зібраних журналістами ТСН, газети «День», збірка матеріалів «Майдан і Церква», що включає наукові дослідження, статистичні та інші матеріали, присвячені участі Церкви у житті Майдану та багато інших. Разом ці видання є не лише безцінними історичними документами, але й становлять підґрунтя для подальшого аналізу феномену Майдану як історичної події і водночас як переломного етапу духовного розвитку української нації.

З-поміж багатьох напрямків та шляхів осмислення одним із ключових є розгляд стосунку Майдану і Церкви. Церкви, яка, окрім духовної підтримки, давала протестувальникам відчуття присутності Бога на Майдані. Цей аспект є вагомим в реаліях української культури, котра, попри накидання ззовні різноманітних чужих духовних моделей і практик, здебільшого залишається в межах власної релігійної традиції, сила якої особливо виявляється у вирішальний для нації час.

Більшість текстів, тематично пов'язаних з Майданом, прямо чи опосередковано звертаються до релігійної тематики. Віра – це була власне та духовна опора, яка давала людям силу вистояти у найтяжчі хвилини. Тому не згадати про неї неможливо.

Художні тексти, створені на Майдані чи вже опісля, прямо за-свідчують про ті почуття, що переполювали учасників подій, і їхнє глибоке осмислення побаченого. Особливо чутливою до релігійної тематики є поезія – той вид художньої літератури, який найактивніше розвивається, коли необхідна швидка реакція на історично важливі події. Збірка «Материнська молитва. Українці – героям Майдану» (Наш формат, 2014) – одна з перших виданих збірок майданних поезій, що до того містилися на веб-порталі «Жінка-УКРАЇНКА». Написані безпосередньо під час подій Євромайдану, ці вірші емоційно насичені майданним духом і переживаннями. На них чітко прослідковується настроєва еволюція: від відчуття суспільного обурення діями влади до глибокого осмислення сутності того, що відбувається. Чим драматичнішою ставала ситуація на Майдані, тим сильнішим було відчуття того, що єдину надію варто покладати тільки на Бога, бо лише у цей спосіб можливо «не допустити зневіри в душу», як написала

у своєму вірші Патара Бачія², лише Бог у силі відвернути від протестувальників загрозу з боку загонів «Беркута».

Окремі авторки поезій розглядають Євромайдан як наданий Господом шанс відіграти людські серця, що закам'яніли під впливом реальності щоденного буття-виживання, постійного пристосування накинених ззовні умов (*Кам'яні серця / У живих. Живих!* / *Задум Творця – / Відіграти їх*³), як можливість пробудити у собі «приспаного Бога», свою людську гідність – ту часточку Господа, яка присутня у кожному: *Дорікати / Собі тільки треба, / Що не у тобі прокинувся / Приспаний Бог*, – як писала Любов Відута у вірші «Пробудження»⁴. Таким чином можна відмолити у Господа прощення не лише за особистісні, а передусім за колективні гріхи (див. вірш «Перехрестя» цієї ж авторки)⁵.

Відчуття присутності Господа на Майдані особливо посилювалося завдяки колективним молитвам, які були щоденною духовною практикою Майдану. Вірш Лесі Горової «Ангели на Майдані» безпосередньо засвідчує піднесений духовний стан, котрий переповнював учасників цієї майданної традиції:

*Сьогодні на Майдан всі ангели злетілись,
Бо люди тут так щиро Господу молились...*

*І ангели спустились, і розгорнули крила,
І принесли на них здоров'я, віру, силу
Усім, хто бачить світло і вірить в перемогу,
Хто молиться і просить про Божу допомогу.
Коли здається, в світі ніщо вже не pomoже,
Здійснити може диво любов і слово Боже.*

*У кого серце чисте, хто робить добру справу
Заради Батьківщини і Богові на славу,
Той і благословенний, захищений від зла,
Нехай іде, довершує усі свої діла.
Не зраджуйте собі, не треба відступати.
А всі небесні сили вам будуть помагати.*

² П. Бачія. Не допускай зневіри в душу // *Материнська молитва. Українки – герої Майдану: Поезії* / ред. Л. Сердунич. Київ 2014, с. 6.

³ Там само, с. 11.

⁴ Там само, с. 12.

⁵ Там само.

Наведений вірш в аналізованій збірці – не єдиний приклад, у якому йдеться про силу молитви, що здатна захистити і окрему людину, і цілий народ: *Обереги моїх молитов зграю спинять зомбовану вовчу*⁶ (Валентина Попелюшка), *Молюся щомиті / За рідну дитину, / За рідну країну, / За мир*⁷ (Тетяна Череп-Пероганич). Чи мало віршів написані або у формі молитви, або мають таку назву, зокрема поезії Галини Фесюк «Молитва до Євромайдану»⁸, Надії Таршин «Молюсь за українця-брата»⁹, Любові Долик «Врятуй же, Господи, своїх дітей з-під розстрілу»¹⁰.

Усвідомлення правильності й щирості своїх дій, відповідності власній життєвій позиції посилювалося з колективним відчуттям Господньої підтримки: *З нами – Правда. З нами – віра й Бог*¹¹. Люди, що чинять за покликом серця, йдуть за покликом Бога в собі, переповнені великою любов'ю до своєї землі і до ближнього. Це і є виявом тієї священної любові¹², яка об'єднувала учасників Майдану в єдине ціле і завдяки якій відчуття присутності Бога на Майдані було майже намацальним.

Та попри відчуття любові у просторі Майдану, попри численні спроби достукатись до сердець тих, хто стояв по той бік барикад, все ж після перших смертей постає питання, як можна пробачити скоєні злочини. Майданні поезії якнайкраще ілюструють загальне відчуття неспроможності простити вбивство: *А ми й не думали колись, що проклинатимемо вбивцю, / Що стане ближчим вірменин, / Аніж свій рідний брат по крові, / Що знов поринем в вир війни / Під ночі й Господа покровом...*¹³ Авторка вірша «Прости, мій Господи, мені – я смерті брата не прощаю!!!» Наталія Крісман усвідомлює: те, що вона не може пробачити смерть побратимів, йде врозріз із християнською заповіддю любові, тому її слова звернені

⁶ *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 44.

⁷ Там само, с. 64.

⁸ Там само, с. 60.

⁹ Там само, с. 59.

¹⁰ Там само, с. 22.

¹¹ О. Маковець. Тепер – або ніколи! // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії* / ред. Сердуніч Л. Київ 2014, с. 37.

¹² Л. Яцура. Чи прокинуться в серці досвітні вогні?.. // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 69.

¹³ Н. Крісман. Прости, мій Господи, мені – я смерті брата не прощаю!!! // *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії*, с. 28.

до Бога – втілення милосердя, любові і всепрощення, бо тільки завдяки Його втручанню і допомозі можливо розв'язати цю внутрішню дилему між реальним відчуттям і тим, яким воно повинно бути.

Важливо підкреслити, що ословлене у текстах відчуття Господа на Майдані позбавлене очікуваного і часом типового у таких випадках надмірного пафосу. Навпаки, відчутна передусім щирість вислову і глибина осмислення стану перебування з Господом і у Господі, під Його опікою.

Після Майдану побачило світ ще декілька поетичних збірок, у яких загалом повторюються згадані мотиви і відчуття, та ми не зупинятимемось на їх детальнішому аналізі. Натомість варто звернути увагу на твори великої форми, написані під впливом Євромайдану. Передусім ідеться про роман Степана Процюка «Під крилами Великої Матері», який, хоч і присвячений подіям Майдану, все ж не змальовує їх безпосередньо. Майдан є тлом, на якому розгортаються події твору і який визначає його настроєвість. Зрештою, підзаголовок роману – «Ментальний Майдан» – уже сам по собі є вказівкою на те, що йтиметься не стільки про сам Майдан, скільки про щось набагато тоншого психологічного порядку, у звичному авторському стилі Степана Процюка.

Головний персонаж роману, Лукаш, перебуває у лікарні після операції на нирки, тому не може брати безпосередньої участі у протестах на Майдані. Ця обставина неабияк гнітить його, додаючи до фізичних страждань ще й духовні. Осмислюючи ситуацію у країні, аналізуючи власний досвід проживання у ній, заглиблюючись у історіософські роздуми, Лукаш переживає власний ментальний Майдан. Протистояння добра і зла у його душі відбувається не лише у мисленневих дуелях, але й у візіях, котрі надають роману особливого емоційного забарвлення, відсилаючи читача до традиції давнього жанру містерії. Елементи містерійності розширюють хронотоп роману, включаючи не лише поцейбічну подієвість, але й боротьбу на рівні трансцендентному. Саме їх залучення дозволяє автору змалювати протистояння добра і зла таким чином, як воно здебільшого відчувалося під час Майдану: Майдан як епіцентр і унаочнення тієї не завжди помітної у повсякденні боротьби.

Лукашеві видіння, зумовлені фізичними стражданнями через камінь у нирках, мають виразний релігійний характер. Зокрема,

йому неодноразово являється Богородиця. В одному з видінь вона тримає у руках бинти, що можна розглядати як символ її безпосередньої присутності на Майдані. Бо вона – Мати й опікунка всіх знедолених, підтримка й допомога тим, хто брав безпосередню участь у порятунку поранених.

Інше Лукашеве видіння пов'язане з розп'яттям, хоча в емоційному текстовому потоці часом буває важко зрозуміти, кого саме розпинають: Україну, чи Лукаша, чи Мамаїв. Але це один із найбільш виразних біблійних символів страждання, котрий якнайповніше ілюструє те, як події революції Гідності сприймалися не лише її учасниками, але й більшістю українців.

Збірка есеїв «Євромайдан. Хроніка відчуттів» (Discursus, 2014), містить письменницькі дописи у періодичних та інтернет-виданнях. Це здебільшого аналіз подій, що відбулися, спроба їх оцінити тут-і-тепер, проте окремі тексти, як-от Тараса Прохаська, – це погляд на події з ширшої, філософської перспективи, відтак – з можливістю відчитати глибші смисли у тому, що тоді відбувалося. Зокрема, у дописі в «Галицькому кореспонденті» від 29 січня 2014 р. під заголовком «Світло і тінь» Прохаськові вдалося вловити і ословити відчуття особливості того, що відбувалося на Майдані. За впливом на внутрішній стан протестувальників автор порівнює Майдан із недільною Службою Божою, бо «ті, хто на ній перебувають, відчувають велич того, що тоді з ними відбувається. Моменти просвітління є реальними... У час богослужіння всі, хто туди приходить, є кращими від самих себе тоді, коли вони не в церкві»¹⁴. Час Майдану Прохасько відчуває як тривання неділі, а не як буденний час, як час особливого внутрішнього духовного піднесення, притаманного неділі після участі у Літургії: «Тепер у нас запанувала неділя. Рідкісний час, який провакує бути порядним. Дуже щиро і правдиво»¹⁵.

Автор доволі тверезо оцінює ситуацію, без зайвого пафосу, наголошуючи на тому, що не варто сподіватися від людей, присутніх на Майдані, різких, докорінних змін їхньої ментальності по його закінченні, адже після Майдану вони повернуться до сво-

¹⁴ Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів* / упоряд. В.Карпюк. Брустурів 2014, с. 21.

¹⁵ Там само, с. 22.

го звичного життя, до боротьби за виживання, і те все, чим вони жили на Майдані, великою мірою пригаситься через втручання рутини. «Обставини, пов'язані з революцією, із бажанням кращої України, сприяють тому, щоб у людях проявлялася світлість. Добро й усі найкращі речі. Завдяки цим обставинам можна забути про сторону темну, яка так само сильно не покидає жодного з нас у ці світлі часи»¹⁶.

Цей допис Прохаська є одним із найбільш глибоких осмислень ситуації у цілій збірці, адже, сприймаючи реальність, фіксуючи стан загального духовного піднесення, він пробує реально подивитись на ситуацію: що буде після закінчення Майдану, коли стан ейфорії мине. «Закінчення революції буде подібним на абстиненцію, на ломку. Ейфорія відійде, а за нею й світлість. Почнеться депресія й повернення до темних сторін особистості, бо вони є, вони наразі нікуди не поділися»¹⁷. І хоч 29 січня ще неможливо було передбачити майбутнє розгортання подій, та проблему було окреслено доволі виразно. Сьогодні уже можна чітко стверджувати, що відчуття неділі протривало ще кілька місяців, включно з періодом початку війни на сході. Але що довше триває ця війна, то виразніше спостерігається поступове звикання до існування у двох вимірах: тут-і-тепер і десь-там-на сході.

Про особливе духовне піднесення, відчутне при перебуванні на Майдані, йдеться і в текстах Івана Ципердюка: «Майдан Незалежності в Києві в ці дні – це не лише місце, де б'ється серце України. Там наша велика невидима церква, храм, до якого їдуть помолитися, причаститися, який намагаються всіма силами зберегти»¹⁸. Варто зацитувати ще й такі слова з допису цього ж автора: «Тривожно думати над тим, який важкий шлях у нас попереду. З іншого боку, якщо не йти цією дорогою випробувань, то ніколи не матимемо омріяної України. Не зайво нагадати недавню відповідь патріарха Філарета на питання, за що українцям такі страждання. Відповідь більш ніж промовиста: „Це Бог нас питає, чи хочемо бути вільними і чи здатні за це заплатити”»¹⁹.

¹⁶ Там само, с. 21.

¹⁷ Там само, с. 22.

¹⁸ Там само, с. 40.

¹⁹ Там само, с. 46.

Одним із найповніших на сьогодні збірників матеріалів є видання «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки». Більшість текстів, уміщених у збірці, написані як спогади і дозволяють глибше осмислити події з різних перспектив, зокрема з релігійної. Саме ці свідчення розкривають множину особистих досвідів відчуття Бога на Майдані.

Чи не найяскравіше свідчення Господньої присутності серед уміщених у цій книзі – свідчення київського стоматолога Галі. Вона, хоч і відмовилася назвати своє прізвище, але вказала вік: 30 років, – і те, що навчалася у Львівському національному медичному університеті. «20-го числа, – згадує вона, – в первой половине дня, когда стреляли, было очень пасмурно, а когда перестали стрелять, настали такие сумерки... И одна женщина, Алла ее зовут, подошла ко мне. Мы стояли и курили, и у меня потекли слезы. Она меня обняла и говорит: „Не плачь, Бог есть”». – Я говорю: „Здесь Бога нет”. И вдруг выглянуло солнце и перестали стрелять, она ко мне подошла и говорит: „Видишь, уже лучше!” – А я говорю: „Наверное, Бог есть, сейчас он здесь”»²⁰. Змальована сцена надзвичайно кінематографічна, і для Галі це було як своєрідне одкровення і досвід безпосереднього контакту з Господньою присутністю.

Насамкінець варто звернути увагу на невипадковість означення полеглих на Майдані героїв як Небесна сотня. Ця назва вповні містить у собі глибинний пласт народної віри у те, що така боротьба, яка провадилася на Майдані, очистила полеглих від усіх земних гріхів, долучивши їх через смерть до Небесного війська. «Герої полягли марно: їхня жертва відкупила гріхи наші й землі нашої. Їхня кров свята. І це варто повсякденно пам'ятати»²¹ – написав Іван Ципердюк. І в багатьох спогадах та свідченнях думка про те, що ця жертва була марною, що вона символічна, є наскрізною. Майдан, скроплений кров'ю героїв Небесної сотні, став освяченим місцем, а самі герої стали національними святими.

Факти зі свідчень родичів загиблих неодноразово підтверджують, що це не лише сила колективного бажання освятити жертву

²⁰ *Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Фінберг Л., Головач У. Київ 2016, с. 611.

²¹ Т. Прохасько, І. Ципердюк, Ю. Андрухович, С. Жадан, Ю. Винничук. *Євромайдан: хроніка відчуттів*, с. 54.

піднесла полеглих майданівців до рівня національних святих. Деякі епізоди справді мають у собі чимало агіографічного. Яскравим прикладом є історія, пов'язана з героєм Небесної сотні 19-річним студентом філософського факультету з Івано-Франківська Романом Гуриком. Його мати Ірина згадувала у багатьох інтерв'ю про події-знаки, які передували смерті сина і які сталися вже опісля. І чи не найзнаковішим є сон, який вона побачила дорогою до Києва. «В поїзді виснаженій Ірці, – розповідав дідусь Романа, – добросердна провідниця дала крапель валер'янки, і та, втомлена, спершись на столик, заснула. І сниться їй, що приходить до неї Роман, „Мамо, то я!”, – каже. А Іра його запитує: „Ромочка, та як – ти? Ти живий? А я їду за тобою, мені таке люди сказали... Таке, на правду, сказали”. „Мамочко, то правда, але ти будеш мною гордитися ціле своє життя!” – сказав їй Роман. Зірвалася Ірина на ноги, так, якби її ошпарили окропом, і вже не спала»²².

Опубліковані наразі свідчення, художня проза, передусім поезія безпосередньо відображають досвід відчуття присутності Господа на Майдані. Без сумніву, упродовж певного часу з'являтимуться нові матеріали, які доповнюватимуть наявні і поглиблюватимуть рівень артикуляції неословлених аспектів майданного досвіду. Але на це ще потрібен час.

Список використаної літератури:

- Івасів І. Роман Гурик: «Мамочко, ти мною гордитимешся...» // *Націоналістичний портал* (ukrnationalism.com).
- Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки* / ред. Л. Фінберг, У. Головач. Київ 2016.
- Материнська молитва. Українки – героям Майдану: Поезії* / ред. Л. Сердунич. Київ 2014.
- Прохасько Т., Ципердюк І., Андрухович Ю., Жадан С., Винничук Ю. *Євромайдан: хроніка відчуттів* / упоряд. В. Карпюк. Брустурів 2014.

²² Івасів І. Роман Гурик: «Мамочко, ти мною гордитимешся...» // *Націоналістичний портал* (ukrnationalism.com).